

БЕОГРАДСКИ ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

BELGRADE HISTORICAL REVIEW

Vol. III (2012)

1838

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

БЕОГРАДСКИ ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК
BELGRADE HISTORICAL REVIEW

Издавач:

Одељење за Историју
Филозофски факултет
Универзитет у Београду

Publisher:

Department of History
Faculty of Philosophy
University of Belgrade

Адреса Редакције:

Чика Љубина 18–20/V
11000 Београд, Србија
Електронска пошта:
bel.hist.rev2010@gmail.com

Address:

Čika Ljubina 18–20/V
11000 Belgrade, Serbia
E-mail:
bel.hist.rev2010@gmail.com

Главни уредник:

Др Никола Самарџић, редовни професор

Извршни уредник:

Др Синиша Мишић, редовни професор

Секретар редакције:

Др Јелена Мргић, доцент

Технички секретар:

Мр Јелена Пауновић-Штерменски,
секретар Одељења за Историју
is@f.bg.ac.rs

Editor-in-Chief:

Prof. Dr. Nikola Samardžić, nsamardz@f.bg.ac.rs

Executive editor:

Prof. Dr. Siniša Mišić, simisic@f.bg.ac.rs

Editorial secretary:

Dr. Jelena Mrgić, jmrgic@f.bg.ac.rs

Technical secretary:

Jelena Paunović-Štermenski, MA
secretary of the Department of History
is@f.bg.ac.rs

Редакција

Editorial board

Чланови Одељења за Историју (Београд):

Др Андрија Веселиновић, Др Сузана Рајић, Др Маријана Рицл, Др Влада Станковић,
Др Синиша Мишић, Др Никола Самарџић, Др Јелена Мргић, Мр Јелена Пауновић-
Штерменски

Members of the Department of History (Belgrade):

Одељење за Историју (Нови Сад):

Др Ненад Лемајић, редовни професор

Department of History (Novi Sad):

Prof. Dr. Nenad Lemajić

Одељење за Историју (Ниш)

Др Ема Миљковић, ванредни професор

Department of History (Niš)

Prof. Dr. Ema Miljković

Историјски институт (Београд)

Др Славенко Терзић, научни саветник

Institute of History (Belgrade)

Slavenko Terzić, Dr., Research Fellow

Иностранци чланови:

Foreign members:

Prof. Dr. Oliver Jens Schmitt (Institut für Osteuropäische Geschichte, University of Vienna, Austria), Prof. Dr. Ivo Goldstein (Odsjek za povijest, Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu), Prof. Dr. Egidio Ivetić (Dipartimento di Storia, Università di Padova, Italy), Prof. Dr. Selcuk Aksin Somel (Sabanci University, Istanbul, Turkey), Dr. Konstantin Vladimirovič Nikiforov (Institute for Slavic Studies, Russian Academy of Sciences, Moscow, Russian Federation), Prof. Dr. Hans-Michael Miedlig (Seminar für Mittlere und Neuere Geschichte, Georg-August Universität, Göttingen, Germany), Prof. Dr. Christos Stavrakos (Department for History and Archaeology, Faculty of Philosophy, University of Ioannina, Greece)

Редакција се не сматра одговорном за ставове и мишљење аутора текстова / Editorial board holds no responsibility over attitudes and opinions expressed by the authors. Часопис БИГ се штампа један број годишње / Journal BHR is published annually.

Сву преписку упутити на / All correspondance should be directed to:
bel.hist.rev2010@gmail.com

БЕОГРАДСКИ ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

BELGRADE HISTORICAL REVIEW

Vol. III (2012)

Одељење за Историју, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Department of History, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Београд • Belgrade

2012

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/94

БЕОГРАДСКИ историјски гласник = Belgrade Historical Review / главни уредник Никола Самарџић. — Vol. 1 (2010)– . — Београд (Чика Љубина 18–20/V) : Филозофски факултет, Одељење за историју, 2010– Београд : Sapient Graphics). — 24 cm

Годишње

ISSN 2217-4338 = Београдски историјски гласник

COBISS.SR-ID 180455692

Прихваћено за штампу на седници Редакције 9. октобра 2012. године

Издавање овог часописа финансијски су помогли Филозофски факултет у Београду и Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

Publishing of this issue was financially aided by the Faculty of Philosophy in Belgrade and the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Government of the Republic of Serbia.

Садржај / Content

Чланци / Papers

Miroslava Mirković, <i>Missing Persons in Early Roman History: Kinship and Power</i>	9
Miroslava Mirković, <i>Nestale ličnosti rane rimske istorije: srodstvo i moć</i>	23
Marijana Ricl, <i>Sacrilege in a Sacred Forest?: New Interpretation of a Recently Published Inscription from Lycia</i>	25
Маријана Ричл, <i>Светогрђе у светој шуми? : Ново тумачење једног недавно објављеног натписа из Лиције</i>	29
Mirko Obradović, <i>Demades' Embassies to Macedon and to the Macedonians in Plutarch</i>	31
Мирко Обрадовић, <i>Демадова посланства у Македонију и Македонцима код Плутарха</i>	44
Vlada Stanković, <i>The Resounding Words: Observations on the Word-Choice and the Use of Metaphors by the Poet Known as Manganeios in the so-called De Manganis poems</i>	47
Влада Станковић, <i>Речи које одзвањају: терминологија песника познатог као Мангански из корпуса песама De Manganis</i>	58
Zorica Đoković, <i>When did the Byzantine Empire Become a Vassal State?</i>	61
Зорица Ђоковић, <i>Када је Византијско царство постало вазална држава?</i>	71
Марко Драшковић, <i>Почеци дома Гренвил. Просопографски и социјално-историјски оглед</i>	73
Marko Drašković, <i>The Beginnings of House Grenville. A Tractate in Genealogy and Social History</i>	84
Милош Антоновић, <i>Од Дукље до Зете: Србија и Зета крајем XII и у првој половини XIII века</i>	85
Miloš Antonović, <i>From Doclea to Zeta: Serbia and Zeta at the end of the 12th and in the first half of the 13th century</i>	94
Синиша Мишић, <i>Дубраве у средњовековној Србији</i>	95
Siniša Mišić, <i>Dubravas in the Medieval Serbia</i>	103
Александра Фостиков, <i>Ковачки занат на тлу средњовековне Србије</i>	105
Aleksandra Fostikov, <i>Blacksmith's Craft in the Medieval Serbia</i>	126

Драгиша Бојовић, <i>Богослужење у средњовековном граду</i>	127
Dragiša Bojović, <i>The Holy Service in the Medieval City</i>	136
Марија Кочић, <i>Венеција и Енглеска након Кандијског рата – алтернативни путеви привредног опоравка (1669–1675)</i>	139
Marija Kocić, <i>Venice and England after the War of Candia – Alternatively Directions of the Economic Recovery (1669–1675)</i>	160
Ирена Арсић, <i>Руђер Бошковић: Does Anyone Know Who His Father Is?</i>	161
Ирена Арсић, <i>Руђер Бошковић: Да ли ико зна ко му је отац?</i>	176
Нарис Даж, <i>Greece As Seen By British Contemporaries 1862–1863: The Beginning of the New Epoch in the Relations of Two Kingdoms</i>	179
Naris Dajč, <i>Grčka u očima britanskih savremenika 1862–1863: Početak nove epohe u odnosima dve kraljevine</i>	194
Сузана Рајић, <i>Краљевина Србија између сопствених и европских противуречности: политички и културни узорци (1882–1903)</i>	197
Suzana Rajić, <i>The Kingdom of Serbia Between Own and European Contradiction: Political and Cultural Role Models (1882–1903)</i>	220
Александар Раствовић, <i>TIMES о устанку у Македонији 1903. године</i>	223
Aleksandar Rastović, <i>The Times on Macedonia's Uprising in 1903</i>	241
Никола Самардџић, <i>Post-conflict Belgrade: Cold War Heritage and the Global Challenge</i>	243
Nikola Samardžić, <i>Postkonfliktni Beograd: Hladni rat i globalni izazov</i>	253

Прилог / Contribution

Александар Узелац – Бојана Радовановић, <i>Један опис Београда и југоситочне Европе у енглеској књижевности XV века</i>	255
Aleksandar Uzelac – Bojana Radovanović, <i>One Description of Belgrade and South-eastern Europe in the Fifteenth Century English Literature</i>	265

Прикази / Reviews

Ирена Лјубомировић: <i>Danijela Stefanović, I beše poput ptice u kavezu – Studija o istoriji i kulturi Starog istoka</i> , <i>Službeni glasnik</i> , Beograd 2012, 429 str.	267
Немања Вујчић: <i>Иван Јордовић, Стари Грци: портрет једног народа</i> , Завод за уџбенике, Балканолошки институт САНУ, Београд 2011, 534 стр.	272
Немања Вујчић: <i>Miroslava Mirković, Municipium S ()</i> . <i>A Roman Town in the Central Balkans, Komini near Pljevlja, Montenegro</i> , BAR International Series 2357, Archaeopress, Oxford 2012, pp. IV+86.	275

Miroslava Mirković, CORPUS INSCRIPTIONUM LATINARUM (CIL) XVII/4, fasciculus secundus, nos. 230–572b, *Miliaria imperii Romani voluminis decimi septimi partis quartae, Illyricum et provinciae Europae Graeciae, fasciculus secundus miliaria provinciae Dalmatiae* ediderunt Anne Kolb et Gerold Walser + adiuvante Ulrike Jansen, consilio et auctoritate Academiae scientiarum Berolinensis et Brandenburgensis edita, curante Anne Kolb, Berolini, De Gruyter, MMXII, p. XXXVII–LV + 130–270. 278

Onur Inal: Alan Mikhail, *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*, (NY: Cambridge University Press, 2011), 347 pp. 282

In memoriam

Проф. др Милош Благојевић (1930–2012) – С. Мишић 285

Проф. др Арсен Ђуровић (1959–2012) – Љ. Димић, Eva Matthes 287

Библиографија / Bibliography

Мирослав Поповић, *Библиографија Србије за 2011. годину* 293

Др Александар Растовић

Ванредни професор, Департман за историју,
Филозофски факултет, Универзитет у Нишу
Тирила и Методија 2, Ниш
sa2069@eunet.rs

TIMES О УСТАНКУ У МАКЕДОНИЈИ 1903. ГОДИНЕ¹

This paper analysis writing of the *Times*, the most prominent British daily newspaper about situation in Macedonia province during 1903, with specific focus on the *Ilinden* uprising who was located on Monastery, Salonika, Adrianople and Kosovo vilayets. This uprising was put down in bloodshed for a short time from the Turkish troops and irregular Turkish and Albanian bands. Standpoints of the *Times* about Macedonian crisis was mostly pro-Bulgarian with regards to position of David Bouchier, special correspondent of the *Times* from Sofia who has been one of the most fiery mediator of the Bulgarian matter in the British political and culture public.

Keywords: *The Times*, Macedonia, Great Britain, David Bouchier, Bulgaria, Serbia, Turkey.

Кључне речи: *Times*, Македонија, Велика Британија, Дејвид Баучер, Бугарска, Србија, Турска.

Избијање устанка у Македонији 2. августа 1903. године изазвало је огромно интересовање европске јавности.² Устанак је подигнут на подручју Велеса и Дебра, да би се затим проширио на Кичево и Крушево, и остале делове Битољског, Солунског и Једренског вилајета. У месту Крушеву устаници су прогласили тзв. Крушевску републику, на чијем се челу нашао социјалиста Никола Карев. После почетног изненађења и збуњено-

---

¹ Овај чланак је део научног пројекта: *Европа и Србија (1804–1918): Подстицаји и искушења европске модерне* (Ев. Бр. 177031), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Луиђи Албертини у првом тому своје монументалне студије, *Узроци рата 1914. године вол. I, Европски односи од Берлинског конгреса до сарајевског атентата*, устанак у Македонији назива револуцијом. Albertini 1952,132.

сти, турске снаге су се прегруписале и за кратко време нападе устаничка подручја. Крајем августа заузето је Крушево, устанак је угушен, побуњеничке групе разбијене, а највећи број устаника пребегао у Бугарску.³ Наступиле су застрашујуће турске репресалије.

Овај само наизглед локални устанак оставио је најснажнији утисак на јавно мњење Велике Британије. Већина Енглеза је са симпатијама пратила борбу хришћана против турске власти. У популарисању овог догађаја и актуелизацији македонског питања посебно се истицала британска штампа, а нарочито она либералне оријентације. На ступцима тамошњих најутицајнијих листова скоро свакодневно су објављивани бројни текстови и коментари угледних Енглеза, у којима су се износиле њихове симпатије и подршка борби хришћана против отоманске власти. Било је престижно тих недеља и месеци писати о Македонији и патњама хришћанског становништва. Најтиражније новине су слале и своје специјалне и ратне извештаче на лице места. Издвајала се група познатих новинара који су се постали специјалисти за Македонију и македонско питање. Међу њима су најпознатији били: Џон Доналд, политички дописник и Алфред Хејлс, војни извештач *Daily News*-а, Џејмс Баучер, специјални дописник *The Times*-а, А. Хамилтон војни извештач агенције *Reuters*, Реџиналд Вајон, дописник *Daily Maily*-ја, Хенри Бреилсфорд, извештач *Manchester Guardian*-а. Британске новине су свакодневно извештавале о устаничком покрету у турским областима Балкана. Овом приликом осврнућемо се на писање листа *Times*, најстаријих, најугледнијих и најтиражнијих новина у Великој Британији, који је скоро свакодневно извештавао са лица места.

Утицајни *Times* је током читаве 1903. извештавао о турбулентној ситуацији на просторима Македоније. Занимљив је податак да је од јануара до краја децембра објављено око сто петнаест текстова о Македонији, и то највише у септембру и октобру, тридесет односно двадесет седам чланака, а најмање у јулу и јануару – три односно седам. Уредништво овог листа је отворило посебну рубрику посвећену Македонији и тамошњим проблемима, а најчешћи наслови у оквиру ове рубрике били су: *Македонија*, *Ситуација у Македонији*, *Македонско питање*, *Реформе у Македонији*, *Проблеми у Македонији*, *Македонска реформска шема*, *Сукоби у Македонији*, *Македонске избеглице*, *Балкански проблеми*, *Устаничке активности у Македонији*. Након почетка устаничког покрета најчешћи наслов рубрике о Македонији био је *Македонски устанак*. У оквиру ове рубрике читаоци су могли да сазнају све најновије и најважније информације о овој проблематици, из пера чувеног Дејвида Баучера, али су се могли прочитати и ко-

³ Попов 2008, 273–274.

ментари угледних Енглеза из политичког и јавног живота, као и мишљења обичних Енглеза, те њихови апели за помоћ угроженом и протераном становништву. Такво једно писмо је поводом фебруарских реформи и њених последица по становништво Македоније уредништву *Times*-а упутио грађанин Хамилтон Ланг крајем фебруара 1903, а оно је објављено 9. марта.⁴

Још један куриозитет је везан за извештавање *Times*-а о Македонији. Реч је о етничкој припадности тамошње хришћанске популације, која се углавном подводила под бугарску нацију, што не треба да изненађује не само због снажних бугарофилских осећања уредништва листа већ и скоро целе британске јавности, чије је мишљење изграђено под утицајем чувеног Балканског комитета, који је тих година био снажно бугарофилски оријентисан.⁵ Читајући текстове *Times*-а о Македонији, читалац може да створи погрешну представу да су у Македонији сем муслимана и Јевреја живели само Бугари, што не одговара истини и зато извештавање *Times*-а треба у овом контексту обазриво посматрати.

Коначно, што се тиче форми новинарског изражавања које је *Times* неговао по питању македонске проблематике, уочљив је широк спектар, почев од штурих вести, notiца, краћих или дужих извештаја, преко коментара, занимљивих и корисних репортажа како Дејвида Баучера тако и других новинара који су писали о самом устанку или о катастрофалној ситуацији која је уследила после гушења устанка.

Већ током јануара и фебруара 1903. године уредништво *Times*-а почело је да извештава о напетости ситуацији у Македонији и терору које бугарско становништво ове провинције трпи од турских локалних власти и муслиманских банди. Наведен је случај становника Дебра, који су изложени сталним притисцима, морали да плаћају и намете турским властима. У једном од извештаја наведен је и податак да је број Македонаца који је емигрирао у Бугарску достигао цифру од најмање сто хиљада.⁶ Такође се писало и о деловању бугарских чета на тлу Македоније које су биле под контролом бугарске владе, а чији је циљ био да се ојача народни отпор терору којим је био изложен.⁷

Једна од честих тема односила се на реформску акцију аустријске и руске владе, популарно названу фебруарске реформе. У напису *The Macedonian Question. The Austro-Russian Note* (Македонско питање. Аустро-ру-

⁴ *The Macedonian Question*, To the Editor of the Times, The Times, March 9, 1903, № 37023, p. 10.

⁵ Растовић, 2011, 101, 119.

⁶ *Macedonia, The Situation in Macedonia, The Macedonian Question*, The Times, January 7, 8, 14, 16, № 36971, 36972, 36977, 36979, p. 4, 3, 3, 3.

⁷ *The Macedonian Question*, The Times, February, 4, 1903, № 36996, p. 3.

ска нота) истицао се значај реформи, а у вези са предлогом о организовању ефикасне жандармерије која би требало да предупреди будуће инциденте. Аутор чланка напомиње да су за успех ове ноте заинтересоване Аустрија и Русија, које имају директне интересе на Балкану, али и Француска и Енглеска. Међутим, у истом тексту се упозоравало и на снажну нетрпељивост између хришћанских групација, и то Бугара, Грка и Срба, као и на анимозитет између хришћана и муслимана.⁸

Међутим, писало се и да су реформе наишле на одобравање локалног становништва и муслимана и хришћана, иако су многи били скептични у вези са њиховим доследним спровођењем. Једино су присталице револуционарних комитета биле незадовољне програмом реформи, иако је општом амнестијом предвиђено да се из затвора пусти око две хиљаде затвореника.⁹ Убрзо затим, *Times* је јавио да је из затвора пуштено већ четиристо Бугара и шестсто Македонаца.

Веома често се писало и о активностима револуционарних комитета и чета на тлу Македоније, а које су организоване у суседним балканским државама, са чијих територија су и убациване у ту турску провинцију. Углавном се шпекулисало о деловању бугарских и српских оружаних чета које су имале логистичку помоћ тамошњих влада. Један такав карактеристичан текст носи наслов *The Powers and Macedonia (Велике силе и Македонија)*, а објављен је 17. фебруара 1903. године. Повод за овај текст била је намера бугарске владе да не дозволи постојање и деловање револуционарних чета на свом тлу. Бугарска влада је, између осталих, организовала растурање њихових пододбора у унутрашњости, прекид подстицања револуционарне акције у Македонији и спречавање слања чета на македонско тле.¹⁰ Енглески читаоци су упознати с податком да је генерал Цончев, заменик шефа Македонског комитета, поново ухапшен у Дренову, а да су други лидери комитета, који су такође похапшени, пребачени у друга места. Такође се преносило и уврежено мишљење у Цариграду да и поред ових конкретних напора бугарске владе да спречи деловање комитета на својој територији, то неће моћи да предупреди избијање устанка, који ће према аутору текста, избити на пролеће. Према извештајима до којих је новинар дошао на тлу Битоља, примећује се поново организовање македонских револуционарних банди, које су појачале своје активности и поред конкретних мера бугарске владе.¹¹

⁸ *The Macedonian Question. The Austro-Russian Note.* The Times, February, 13, 1903, N° 37003, p. 3.

⁹ *Macedonia. Another Armed Encounter.* The Times, March 12, 1903, N° 37026, p. 5.

¹⁰ Војводић 1988, 424.

¹¹ *The Powers and Macedonia,* The Times, February, 17, 1903, N° 37007, p. 3.

Другог марта исте године, *Times* је известио да су се десила два велика оружана инцидента у области око Малишева у скопском санџаку између бугарских чета и турских војника. У првом сукобу сучелило се тридесет комитлија и сто двадесет турских војника, при чему су четири устаника убијена; у другом сукобу је убијено седам побуњеника, при чему је један од њих имао на себи униформу бугарског официра. На турској страни један војник је погинуо, а петорица су рањена.¹²

Већ следећег дана Дејвид Баучер у ауторском тексту *The Macedonian Trouble. Revolutionary Operations* (*Проблеми у Македонији. Революционарне операције*) упозорава о појави бугарских револуционарних банди на неколико тачака у Македонији, што наводи на закључак о отпочињању општег устаничког покрета. Указао је и на то да локално становништво не само што пружа уточиште комитлијама већ их и снабдева информацијама о покрету отоманских трупа. Тако је на пример једна устаничка чета, која оперише између Сереза и Струмица, пресекла телеграфске линије, док је друга, састављена од двадесет припадника, направила барикаде у близини Преспанског језера.¹³ Још је драстичнији пример тридесет бугарских села у охридском крају, где се укупно три хиљаде људи, подржано од стране православног епископа и револуционарних чета, дигло против турских власти. Важан је и податак који је *Times* објавио 21. маја, по коме се према поузданим подацима Хилми паше, генералног инспектора, у подручје скопског санџака, у претходних неколико дана, инфилтрирало сто бугарских официра и око две и по хиљаде људи, који су се прикључили тамошњим револуционарним четам.¹⁴

После извесног затишја крајем априла 1903. године, Баучер је поново известио читаоце да је серија конфликта поново захватила простор Македоније. Тиме је македонско питање поново доспело у европску сферу интересовања.¹⁵ Један од највећих сукоба десио се у близини Радовиша у скопском вилајету, када је педесет турских војника напало тридесетак припадника једне бугарске чете. Крајњи резултат ове битке је био двадесет погинулих и педесет рањених комитлија.¹⁶ Немири су захватили и битољски крај. У самом граду, према информацијама листа, забележени су бројни напади Бугара на складишта муниције, две бомбе су бачене на џамију, а у општој тучи убијено је једнаест хришћана и три муслимана. Накнадно је извршена исправка и читаоци су обавештени да није било напада на џамију, али да је у тучи која је уследила

¹² *The Macedonian Question*, *The Times*, March 2, 1903, N° 37011, p. 5.

¹³ *The Macedonian Trouble. Revolutionary Operations*, *The Times*, March 3, 1903, N° 37012, p. 3.

¹⁴ *The Situation in the Balkans. Turkey and Bulgaria*, *The Times*, May 21, N° 37087, p. 5.

¹⁵ Војводић 1988, 431.

¹⁶ *The Balkan Crisis. Renewed Conflicts*, *The Times*, April 23, N° 37062, p. 5.

у бугарском делу града погинуло двадесет пет Бугара, а да су инцидент изазвали муслимани. У селу Цапари, у близини Битоља, дошло је до сукоба побуњеничких банди и отоманских трупа, којом приликом је једанаест Бугара убијено, два су рањена, а седамдесет четири заробљено.¹⁷

Доста простора *Times* је посветио спектакуларним акцијама минирања зграде Империјалне Отоманске банке и Митиленске банке у Солуну почетком маја 1903, када се Отоманска банка потпуно срушила и изгорела, а на згради Митиленске банке уочена су озбиљна оштећења. Лист је 1. маја известио да су акцију предузеле бугарске комите, да је поред ове главне диверзије у граду било још око педесет сличних експлозија, да је неколико особа погинуло и рањено као и да је у граду завладала општа паника. Турци су, као контрамеру, довели око две хиљаде војника из Смирне и након тога је завладао мир.¹⁸ Иначе, био је то до тада највећи изазов који су револуционарне чете упутиле турским властима, с обзиром на то да су ударили на највећи политички, привредни, и културни центар Македоније. У броју од 2. маја изнети су нови детаљи у вези са извођењем сензационалне акције минирања неколико кључних објеката у Солуну. Према подацима новинара *Times*-а, акцију је осмислио завереник по имену Јонги, који је побегао возом у Штип, али је тамо ухапшен и спроведен у Солун, а у акцији су учествовала четири лица. Иначе, велике силе, а пре свега Аустрија и Русија, због основаних сумњи да иза читаве ове акције стоји Бугарска, упутиле су тих дана бугарској влади озбиљна упозорења да не подстиче даље немире у Македонији.¹⁹ Наредних неколико дана шпекулисало се и о броју настрадалих у бомбашким диверзијама у Солуну. Из извештаја од 6. маја сазнајемо да је према турским проценама настрадало између тридесет и педесет људи.²⁰

У једном занимљивом чланку под насловом *The Balkan Crisis. Situation at Salonica* (Баканска криза. Ситуација у Солуну), објављеном 30. маја, наводи се да се према поузданим извештајима, број лица осумњичених за учешће у бомбашким инцидентима у Солуну креће између четиристо и петсто људи, док конзулски извештаји говоре да је тај број између шестсто и седамсто, и да су скоро сви припадници бугарске народности у граду затворени, сем оних који су, како се цинично наводи, или побијени, или су се склонили на сигурна скровишта. Ипак, око двеста затворених Бугара је у међувремену пуштено на слободу.²¹

¹⁷ *The Monastir Outbreak*, *The Times*, May 11, 1903, N° 37077, p. 2.

¹⁸ *The Balkan Crisis. Dynamite Outrages*, *The Times*, May 1, 1903, N° 37069, p. 3.

¹⁹ Војводић 2007, 310.

²⁰ *The Salonika Outrages. Turkish Note to Bulgaria*, *The Times*, May 6, 1903, N° 37074, p. 7.

²¹ *The Balkan Crisis. Situation at Salonica*. *The Times*, May 30, 1903, N° 37096, p. 7.

Занимљиво је да је *Times* извештавао и о насиљу чланова егзархијског комитета према оним хришћанима који нису подржавали њихове методе борбе. Тако се у тексту *The Methods of the Committees* (*Методe комитета*) извештавало да је у својој радњи у Охриду убијен један хришћанин од стране комитетлија.²²

За склапање реалне слике о ситуацији у Македонији, која је у пролеће 1903. године попримила драматичне размере, важан је извештај о броју политичких убистава између трећег и петнаестог априла, а који је објављен 29. априла под насловом, *Murders in Macedonia* (*Убиства у Македонији*). За непуне две недеље априла 1903. године извршене су следеће ликвидације: пет Бугара је убијено од стране Турака, као освета за убиство једног Турчина у марту месецу, један Бугарин и његова жена су, по наредби Сарафова, убијени због непослушности, такође су, од стране комитлија, убијена тројица Бугара, један грчки свештеник и један градоначелник, троје хришћана су убили Турци, један муслимански свештеник је убијен од стране Бугара, шест хришћана је убијено од стране непознатих лица, што укупно значи да су осам убистава извршили Турци и Бугари, а шест лица је настадало од стране непознатих убица.²³

Како се ситуација на подручју европског дела Турске из дана у дан компликовала, тако су били све чешћи извештаји о избеглицама које су прелазиле преко границе у Бугарску.²⁴ У тексту од 22. маја наводио се податак да је на територију Бугарске из осам села у округу Лозен избегло четиристо седамдесет лица, а десетог јуна је објављен податак да је број избеглица из Једренског вилајета на простору Бугарске премашио хиљаду.²⁵

Када је 2. августа устанак избио, извештаји дописника *Times*-а са терена су се умножили и постали су скоро свакодневни. Првих неколико дана јављало се само о оружаним инцидентима, док је устанак назван правим именом, Македонски устанак, тек у броју од 8. августа, значи скоро недељу дана од тренутка његовог отпочињања. Ипак, у једној notiци објављеној 6. августа, истиче се да је Хусеин Хилми паша послао један телеграм у Цариград, у коме се упозоравало да су три муслиманска села у области Битоља нападнута од стране бугарских устаника и да се то може сматрати почетком општег устанка.²⁶ Следећег дана лист је објавио кратку вест да су Бугари дигли у ваздух конак у Крушеву, и да је погинуло педесет Турака.²⁷

²² *The Methods of the Committees*, The Times, March 16, 1903, N° 37029, p. 5.

²³ *Murders in Macedonia*, The Times, April 29, 1903, N° 37067, p. 5.

²⁴ *The Macedonian Refugees*, The Times, March 23, 1903, N° 37035, p. 5.

²⁵ *The Balkan Crisis. Bulgaria and Turkish Severities*, The Times, May 22, 1903, N° 37088, p. 3, *The Balkan Outlook. The Fight Near Salonika*, The Times, June 10, 1903, N° 37103, p. 7.

²⁶ *Insurgent Activity in Macedonia*, The Times, August 6, 1903, N° 37153, p. 3.

²⁷ *The Renewed Outbreak in Macedonia*, The Times, August 7, 1903, N° 37154, p. 3.

Тек 8. августа 1903. године објављен је велики чланак, Македонски устанак, у коме су први пут немири у Македонији отворено оквалификовани као устанак, чији је епицентар у месту Крушеву, и који се шири и на остала села у Битољском вилајету.²⁸

Неколико дана касније британски читаоци су извештени да се устанак прелио из Битољског у Једренски и Солунски вилајет, као и да устаници поред Крушева, у чијем се окружењу налази и четири хиљаде турских војника, и даље држе и Кичево, односно читаву западну Македонију. Према уредништву листа, чињеница да је од Бугарске центар устаника далеко треба да створи утисак да је устанак аутохтони догађај, и да да држава Бугарска с тим нема никакве везе. Лист је такође пренео врло суморну атмосферу у Битољском вилајету, којом влада очај. Многа села су под оружјем, базари су затворени, трговина прекинута, летина не може да се покупи, телеграфске линије прекинуте су у многим местима.²⁹

Упоредо са континуираним извештавањем о наставку устанка, *Times* је средном августа почео да објављује и информације о ужасним злочинима које су чиниле обе стране. Тако се на пример у тексту *The Macedonian Rising. Monastir Murderer Executed* (Македонски устанак. Битољски убица ликвидира), објављеном 15. августа, наводи да су турске јединице починиле стравичне злочине у селима у близини Битоља, као и да су уништиле четрнаест села у рејонима Скопља и Велеса. Устаници су починили злодела у Крушеву, а у Кичеву су муслимани заклали скоро целокупно хришћанско становништво.³⁰ После скоро две недеље дефанзиве у којој су се налазила турска војска, о чему је детаљно писано 17. августа, читаоци су могли да сазнају да су турске снаге повратиле Крушево од устаника, који су се у великим броју склонили у локалну цркву, а многи су побегли у околне планине. Иако је град ослобођен, лист је известио да су се борбе пренеле на град Прилеп и Скопски санџак.³¹

Опет кроз неколико дана, објављени су и прецизни подаци о страдању житеља Крушева. Тако сазнајемо да је приликом турског заузимања Крушева уништено триста шездесет кућа и двеста петнаест радњи, при чему су срањене све велике грчке и влашке куће, и грчка црква и школа. Убијено је триста Бугара, шездесет недужних Грка и Влаха, а осам хиљада људи је остало без кућа. Материјална штета се мерила неколико милиона

²⁸ *The Macedonian Rising. Bulgarian Force Routed*, *The Times*, August 8, 1903, N° 37155, p. 5

²⁹ *The Macedonian Outbreak*, *The Times*, August 12, 1903, N° 37158, p. 3, *The Macedonian Outbreak, Spread of the Rising*, *The Times*, August 13, 1903, N° 37159, p. 3.

³⁰ *The Macedonian Rising. Monastir Murderer Executed*, *The Times*, August 15, 1903, N° 37161, 3.

³¹ *The Macedonian Rising. Feeling in Bulgaria*, *The Times*, August 17, 1903, N° 37162, 3.

франака.³² Што се тиче убијених устаника у местима Смиљево, Клисуре и Невеска, по процени листа, било их је хиљаду и по. Након турског заузимања Крушева, уредништво *Times*-а је 5. септембра објавило потресна сведочанства становника овог места, иначе Влаха, које је забележио један страни путник који је тих недеља посетио Македонију. Сведок му је испричао да су Турци после поновног освајања Крушева спалили триста шездесет шест кућа, побили четрдесет четворо људи, жена, и деце који нису били под оружјем. Настрадали су били Власи, док бугарски део места није диран. У тексту објављеном 9. септембра изнета је цифра од педесет пет хиљада избеглих хришћана, који су морали да напусте своје домове услед турског терора. Само два дана касније, уредништво је исправило податак и навело нову цифру од шездесет пет хиљада људи који су остали без својих домова. Према вестима добијеним од Унутрашње Македонске револуционарне организације, сто једанаест села у Косовском, Једренском, Битољском и Солунском вилајету је опљачкано и спаљено. Само у охридској кази спаљено је тридесет седам села.³³ На страницама *Times*-а објављени су 1. октобра подаци из бугарских извора о спаљеним селима у Битољском вилајету. На основу тог извештаја сазнајемо да је највише села спаљено у охридској кази, и то четрдесет са три хиљаде двадесет једном кућом, затим у кази Касторија двадесет три села са две хиљаде седамсто шездесет седам кућа и у кази Флорина хиљаду сто домова. Укупно је према овим подацима у Битољском вилајету уништено и спаљено девет хиљада седамсто тридесет пет кућа.³⁴

Информације о новој непрегледној реци избеглица које су напуштале Македонију у правцу Бугарске поново су постале актуелне на странама *Times*-а након гушења устанка. Тако је лист 19. септембра констатовао да број македонских избеглица који напуштају своје куће и села расте из дана у дан, и да се око двадесет хиљада избеглица налази на простору између Тустендила и Бургаса, од тога две хиљаде их је са подручја Једренског вилајета.³⁵ У тексту од 10. октобра и даље се писало о бројним избеглицама које прелазе границу са Бугарском. Тако је на пример, из Битоља сто шеснаест избеглица стигло у Рилу, где их је већ било две хиљаде шеснаест, од тога највећи број жена и деце. Објављен је и извештај пуковника Перси Масија,

³² *The Macedonian Rising. Reported Turkish Massacre*, The Times, August 22, 1903, N° 37167, 3.

³³ *Turkish Outrages at Krushevo*, The Times, September 5, 1903, N° 37178, 3, *The Macedonian Rising*, The Times, September 9, 1903, N° 37181, 3, *Reported Turkish Defeats*, The Times, September 11, 1903, N° 37183, 3.

³⁴ *The Macedonian Rising. Turkish Outrages*, The Times, October 1, N° 37200, p. 3.

³⁵ *Position on the Frontier*, The Times, September 19, 1903, N° 37190, 5.

британског вицеkonzула у Варни, о наставку доласка македонских избеглица у тај град. Углавном су то такође били стари, жене и деца, који су били исцрпљени и гладни.³⁶

О положају македонских избеглица у Бугарској, *Times* је објавио исцрпне текстове 17, 19, и 20. октобра 1903. године. Дејвид Баучер наводи бројку од двадесет две хиљаде избеглих лица, који су углавном дошли из Једренског вилајета, при чему је њих три хиљаде у Бугарску стигло још у пролеће 1903, а осталих деветнаест хиљада последњих неколико недеља. Сви су они били видно исцрпљени и уплашени, тражили су медицинску негу, смештај и храну, с обзиром на то да је највећи број њих остао без икаквих средстава на живот и осим одеће на себи нису имали ништа друго. На основу њихових сведочења, *Times* је пренео закључак да понашање регуларних турских трупа према хришћанском становништву приликом гушења устнака није било ништа мање окрутно од иживљавања башибозука и албанских јединица.³⁷

Дејвид Баучер је у тексту *The Macedonian Rising. Situation in Monastir (Македонски устанак. Ситуација у Битољу)* од 10. септембра јавио да изгледа да хришћанског становништва скоро и да нема у устаничким областима, летина је опустошена и не може се видети нико да ради у пољима, железничке станице и села која се протежу дуж пруга препуна су турских војника. Слично је и на важним мостовима и тунелима. У самом граду Битољу ситуација је мирна.³⁸ У новом великом извештају објављеном 15. септембра, под насловом *The Macedonian Rising. The Massacre at Krushevo (Македонски устанак. Масакр у Крушеву)* дати су свежи подаци о размерама разарања и масакра у Крушеву, центру устаничког покрета. Новинар који је боравио на лицу места истиче да су након турског заузимања града пљачкања и паљења трајала пуна два дана. Башибозуци су кради намештај из кућа и стоку. Процена је да су одвели преко седам хиљада крава и оваца.³⁹

Трудећи се да остане објективно у данима када је било неизвесно да ли су устаници потпуно поражени или не, с обзиром на контрадикторне вести које су долазиле са терена, уредништво *Times*-а је 21. августа објави-

³⁶ *Turkey and Bulgaria. A Frontier Incident*, The Times, October 10, 1903, N° 37208, 3, *The Macedonian Rising. The Violation of Bulgarian Territory*, The Times, October 10, N° 37210p. 3.

³⁷ *The Refugees in Bulgaria*, The Times, October 17, N° 37214, P. 7, *The Macedonian Rising. Condition of the Refugees*, The Times, October 19, N° 37215, p. 5, *The Macedonian Rising. The Refugees in Bulgaria*, The Times, October 20, N° 37216, p. 3,

³⁸ *The Macedonian Rising. Situation in Monastir.* , The Times, September 10, 1903, N° 37182, 3.

³⁹ *The Macedonian Rising. Massacre at Krushevo* , The Times, September 15, 1903, N° 37186, 3.

ло и циркуларно писмо устаничких лидера из Битољског вилајета упућено конзулима великих сила, у коме их обавештава о великим злочинима које су турске трупе починиле против хришћана. У писму се наводило да су спаљена три хришћанска села у кази Ресен, седам села и један манастир у кази Охридској, и делимично два села у кази Демир Хисар. На крају се наводило да су те злочине починили и војници и башибозуци.⁴⁰ У истом броју пренети су и ставови српске владе и српског јавног мњења о устанку у Македонији. Новинар овог написа примећује да је српско мњење било врло узнемирено због тамошњих догађања. Посебно су узнемирење изазвале вести о уласку турских трупа у Стару Србију, што је довело до организовања бројних митинга широм Србије, на којима су се могли чути захтеви за формирање српских чета које би се прикључиле устаницима у Македонији. Најугледнији британски лист у неколико наврата је писао о организовању српских устаничких чета, прикупљању бомби у пограничним крајевима у близини Старе Србије, као и одржавању скупова српских револуционарних комитета у многим местима.⁴¹

У неколико бројева лист је писао и о покушају зближавања Србије и Бугарске око македонског питања, у чему су предњачили представници јавног и политичког живота. У том смислу извештавало се о посети Симона Радева, уредника листа Вечерња пошта, Београд у и радикалског првака Симића Софији. Међутим, како примећује Дејвид Баучер, није било конкретних резултата, што он објашњава нестабилношћу српског карактера и претераним амбицијама које долазе из Београд а. Баучер говори о српском идеализму и бугарској прагматичности. Такође, истицао је умерене предлоге који су потицали од Македонских Бугара, који нису тражили ништа више од административних реформи.⁴² С друге стране, истакнути државник и дипломата Стојан Новаковић је пратећи немире у Македонији у том периоду, сматрао да је то сигуран знак да Бугари имају план да са том провинцијом поступе исто као што су то учинили и са Источном Румелијом 1885. године, то јест да је припоје Бугарској.⁴³

Истакли смо да су многи угледни Енглези објављивали своје новинске текстове на страницама тамошње штампе. Тако је на пример, публициста Ноел Бакстон на ступцима *Times*-а 12. септембра 1903. објавио чланак *A Macedonian Policy (Македонска политика)*, где је истакао да је имао при-

⁴⁰ *The Macedonian Rising. Russian Demands Accepted*, *The Times*, August 21, 1903, № 37166, 3.

⁴¹ *The Macedonian Rising. Turkish Operation in Monastir*, *The Times*, September 12, 1903, № 37184, 5.

⁴² *The Macedonian Rising. Insurgent Action*, *The Times*, September 7, 1903, № 37179, 3.

⁴³ Војводић 2009, 103.

лику да у четири наврата борави међу народима Балкана, који за разлику од Енглеза нису заборавили да Велика Британија сноси одговорност за тамошња збивања. Читаоце *Times*-а и грађане своје земље Бакстон је упозорио да је у Македонији голоруки народ трпео огромну беду и да они за такво стање оптужују управо Енглезе. Изнео је мишљење да је Велика Британија начинила велики грех према становништву Македоније и да је окрвала своје руке. Међутим, сматрао је да се то стање може променити и да његова земља може да се искупи тако што ће искрено интервенисати и предузети следеће мере: борити се у прилог именована гувернера Македоније и омогућити стицање независности у односу на Порту. По његовом мишљењу, Велика Британија не сме да се плаши те своје дужности и не би требало да је пребацује другим силама које имају своје интересе у Македонији.⁴⁴

Опширним текстом под насловом *The Policy of Extermination in Macedonia*. (Политика истребљивања у Македонији) у *Times*-у се 1. октобра огласио и чувени Артур Еванс. Знатан простор у свом ауторском чланку је посветио неким увреженим заблудама око припадности и етничком саставу Македоније. Он сматра да тамо нема Македонаца, већ да су житељи Бугари, затим Романи, Грци, Турци, Албанци, као и велика популација шпанских Јевреја у Солуну. Енергично је одбио постојање Македонаца као етничке скупине. Такође, одбацио је грчке претензије на највећи део Македоније, а осудио је и постојање мапе Македоније, која је неколико година раније објављена у Атини, по којој у Македонији живе два елемента: Грци и бугарофонски Грци. И Еванс признаје да у Македонији већину становништва чини словенско становништво са карактеристичким бугарским говорним дијалектима. Бугарски језик се говори све до скопског санџака, који потражују Срби, а српским језиком се говори тек од Шар-планине. Ипак, занимљиво је да и Еванс признаје на једном месту у овом писму да је Косовски вилајет стари српски регион, одакле су Срби протерани и на њихово место су се доселили Албанци горштаци.

Еванс даље говори о континуитету политике истребљивања хришћанске популације у Македонији и наводи податак о деведесет хиљада избеглица. Он се заложио за директну, снажну и неодложну акцију притиска на Цариград да се таква политика уништавања заустави.

У истом броју објављен је и текст угледних чланова Балканског комитета Евелин Ешли, Џејмс Бруса, Артура Еванса, Едварса Фраја и Вигорна, *The Famine In Monastir. Formation of a Relief Fund* (Глад у Битољу. Формирање потпорног фонда), у коме се понављају већ изнети подаци о ужасним последицама гушења устанка, између осталих и онај о сто спа-

⁴⁴ N. Buxton, *A Macedonian Policy*, *The Times*, September 12, 1903, № 37184.

љених села, о лутању избеглих жена, деце и старих по околним планинама и забрани турских власти да се врате у своје домове. Наведен је податак да је број тих бескућника достигао цифру од четрдесет хиљада људи само у Битољском вилајету. Потписници овог писма су предлагали формирање посебног независног потпорног фонда за помоћ овим избеглицама и одлучну помоћ британске владе да се избеглице врате у своје куће и да им се обезбеди исхрана и снабдевање храном и огревом.⁴⁵

Након гушења устанка и релативног смиривања ситуације поново је постало актуелно питање политичког решења за ситуацију у Македонији и спровођења новог али ефикаснијег реформског пакета, који би требало да коначно обезбеди мир и стабилност за тамошње житеље. О новом програму реформи које су предложиле Аустрија и Русија *Times* је детаљно извештавао. Тако на пример у тексту *The Macedonian Rising. Austro-Russian Note to the Porte (Македонски устанак, Аустро-руска Нота Порти)* истиче се да две силе сада схватају неопходност ефикасније контроле над спровођењем предложених реформи. У једном од текстова посвећених овој проблематици изражавало се уверење да Мирцштешким пакетом реформи две силе уводе европску контролу над администрацијом у европским провинцијама Турске, мада су се у турским највишим круговима надали да за такву меру Беч и Петроград неће имати потпору осталих европских сила. У једном од издања се шпекулисало и са могућношћу да се турски султан успротиви аустро-руском предлогу о контроли спровођења реформи из Мирцштега.⁴⁶

Од тренутка када су 22. октобра 1903. године аустријски и руски амбасадори у Цариграду презентовали нови реформски пакет, на страницама *Times*-а је наредних неколико недеља Мирцтешки програм реформи био главна тема у вези са македонским питањем, а у свим тим текстовима и коментарима истицало се да ће реформе бити успешне само ако постоји искрена воља предлагача али и Порте да се оне спроведу. Поздрављала се одредба која се односила на реорганизацију жандармерије, увођење комуналне аутономије, репатријације избеглица. Највећа мана овог пакета, према мишљењу новинара *Times*-а, била је задржавање Хусеина Хилми паше на месту генералног инспектора, с обзиром на то да је и поред његових можда добрих намера, он своју функцију инспектора реформи у претходних шест месеци претворио у, како се говорило, „инструмент покоља“. Стога се искључивала могућност да поново задобије поверење тамошњег

⁴⁵ *The Policy of Extermination in Macedonia, The Famine in Monastir. Formation of a Relief Fund.* The Times, October 1, 1903, № 37200, p. 10.

⁴⁶ *The Macedonian Rising. Austro-Russian Note to the Porte.* The Times, October 5, 1903, № 37203, p. 3.

хришћанског живља. Највише што би се од њега требало очекивати јесте да постане пасиван агент у рукама Аустрије и Беча.

Осим овог недостатка, критика програма из Мирцштега обухаватала је још два питања. Прво се тицало неопходности да у пакет буде обавезно укључен и Једренски вилајет, који је првобитно остао изван реформи због немира у њему, а друго се односило на учешће у комисијама које ће испитивати ратне злочине и вршити амнестију. Планом се предвиђало да оне буду састављене на паритетном принципу од подједнаког броја муслимана и хришћана. Дејвид Баучер, који се највише бавио анализом реформске шеме, сматрао је да комисије неће бити објективне, с обзиром на то да је највећи број Бугара или у затвору или егзилу или у бекству, и зато они неће бити у комисијама, већ ће уместо њих тамо бити заступљени Срби, Грци, Власи, који неће бити објективни и слагаће се са муслиманским члановима комисија у осуди тзв. бугарских злодела. Такође, су се износили и подржавали британски погледи на програм реформи.⁴⁷ Велика Британија је посебно била заинтересована за успех реформи јер је у Форин офису преовладало мишљење да је то био начин да се Турска спаси од немачких империјалних идеја.⁴⁸

Поред ставова великих европских сила о новом програму Аустрије и Русије око Македоније, *Times* се интересовао и за погледе суседних балканских држава, а пре свега Бугарске и Србије о Мирцтешким реформама. У броју од 24. новембра објављен је опширан чланак Дејвида Баучера под називом *Servia and the Macedonian Question (Србија и Македонско питање)*. Аутор констатује да је Србија након унутрашњих политичких турбуленција које је превазишла, веома заинтересована за дешавања у Македонији. На одлучнију акцију српске политике према Македонији, по мишљењу Баучера, утицао је и нови програм реформи две европске силе, и то је на неки начин зближило балканске суседе да размишљају о заједничкој акцији према Македонији. Такав је, на пример, био програм српско-грчке сарадње, који је српска валада доставила свом посланику у Атини Светомиру Николајевићу 1903. године.⁴⁹ Такође, веровао је да на тај начин Србија жели да осигура своју позицију у Косовском вилајету пре него што ово питање дође на дневни ред за разматрање пред европским силама. Практичан доказ ове нове политике је да устаничке чете које прелазе из Македоније у Србију имају подршку званичних кругова, што се огледа у логистичкој помоћи коју добијају.⁵⁰

⁴⁷ *Macedonia. The Austro-Russian Reform Scheme*, The Times, October 26, 1903, N° 37221, p. 5. *Macedonia. Defects in the Reform Scheme*, The Times, October 28, 1903, N° 37223, p. 5.

⁴⁸ Војводић 1992, 39.

⁴⁹ Терзић 1992, 370.

⁵⁰ *Sevia and the Macedonian Question*, The Times, November 24, 1903, N° 37246, p. 5.

У време када је још било знатних недоумица око тога каква је права позадина доношења реформског пакета из Мирцштега, а у контексту циљева и интереса инспиратора овог програма реформи, Аустрије и Русије, у енглеском јавном мњењу било је и оних појединаца који су подржавали право турског султана да се супростави овог реформском пакету, посебно оном његовом делу који регулише питање контроле извршења. Један од таквих је био Хенри Драмонд Волф, угледни британски дипломата, амбасадор у Ирану и Мадриду, и конзервативни члан Парламента. Он се 22. октобра 1903. године огласио у *Times*-у опширним писмом, које је носило наслов *Macedonian Question* (*Македонско питање*), у коме је бранио право султана да се супростави плану Беча и Петрограда о решавању ситуације у Македонији. Он је чак оптужио ове две европске силе да имају скривене мотиве да изврше поделу Македоније, и да за то имају подршку Берлина. По том плану поделе, Солун би припао Аустрији, а Кавала и Дедеагач Русији. Волф не спори чињеницу да је ситуација у Македонији тешка, а положај становништва неповољан. Међутим, по његовом мишљењу, срж проблема лежи у томе што се није стриктно спроводио 23. члан Берлинског конгреса, па сматра да решење проблема лежи у сазивању једне нове европске конференције која би реafirмисала одлуке Берлинског конгреса.⁵¹

Резерве у погледу Мирцштешког реформског пакета изнели су и Артур Еванс и Ноел Бакстон, водећи људи већ помињаног Балканског комитета, снажног лобисте македонске односно бугарске ствари у енглеском јавном мњењу. Они су своје примедбе представили у ауторском тексту објављеном 3. новембра 1903, под називом *The Reforms in Macedonia* (*Реформе у Македонији*). Највише су критиковали први члан програма, при чему им се није свиђала одредница да цивилну контролу реформи врше искључиво Аустрија и Русија, које су најконзервативније чланице европског концернa сила, и које имају своје посебне интересе у Македонији. Мањкаве су и одредбе које се тичу процеса репартијације исељених лица, с тим што су ова два аутора писма изнела податак да је само на простору Битољског вилајета после устанка систематски уништено преко сто десет села.⁵²

Убрзо после гушења устанка, многи енглески листови су увелико почели да шпекулишу и о могућем поновном избијању устанка на тлу Македоније. Као могући временски оквир помињано је пролеће 1904. године. У вези са овим питањем посебно се истицао *Times*, који је објавио неколико чланака на ту тему. У тексту *The Macedonian Rising. The Austro-Russian Note* (*Македонски устанак. Аустро-руска нота*), који је Џемс Баучер објавио 6.

---

⁵¹ *Macedonian Question*, The Times, October 22, 1903, N° 37218, p. 9.

⁵² *The Reforms in Macedonia*, The Times, November 3, 1903, N° 37228, p. 9.

октобра, известио је о упућивању аустро-руске ноте бугарској влади, у којој се од ње тражило да уложи напоре у циљу пацификације ситуације јер, у противном, доћи ће до најокрутнијег уништавања. Указао је и на то да се у политичким и новинарским круговима наговештава могућност избијања новог и разорнијег конфликта од оног који се десио током последњег устанка. Турски официри на граници желе провокације, а истовремено велики број побуњеника са бугарске стране границе такође је спреман да пређе у Македонију и започне нове сукобе са турским јединицама. Сигнал који указује на могућност избијања сукоба јесте и наговештај опште мобилизације у Бугарској. На крају текста Баучер је изнео и алармантне податке о приливу избеглица на бугарску територију. Навео је да су стотине њих пристигле у манастир Рила, а процена је да се у планинској области између Риле и Самокова налази пет хиљада људи, у Бургасу их је тринаест хиљада, а у Варни око хиљаду.⁵³

У истом листу, 3. новембра 1903, Баучер је објавио и текст *The Bulgarian Elections. Triumph of the Government* (Бугарски избори. Владин тријумф), у коме је такође наговестио нове сукобе у Македонији. У прилог тој тези цитирао је речи новоименованог бугарског дипломатског агента у Лондону, Цокова, који је анализирајући прилике на Балкану процењивао да у Македонији нема напретка ситуације. Упозорио је да се не треба заваравати да су револуционарни комитети одустали од својих циљева и борбе за независност од Турске. Њихова тактика се огледа у томе да током зиме само привремено прекину своје акције и одложе оружје, односно напусте планинска уточишта и врате се кућама, да би с пролећа наставили акције. У погледу могућег бугарско-турског рата, Цоков је истакао да његови сународници неће још дуго моћи да трпе постојећу ситуацију. Иако добро знају да је рат погубан, биће присиљени да узму оружје у руке. Упозорио је и на тешку економску ситуацију у земљи. Трговина је скоро прекинута, европске банке су престале да дају кредите бугарским банкама, што је поспешило економску кризу, која ће по његовом предвиђању, током 1904. године бити још гора него до тада. Бугари зато резонују да је боље ући у рат с Турцима јер ће на крају просперирати, а њихови економски интереси ће бити сачувани. Ипак, био је мишљења да његов народ не жели рат.⁵⁴

Конечно, Times је и 29. децембра 1903. писао о предстојећем рату у Македонији преносећи кратку али алармантну вест свог дописника из Солуна, насловљену *The Macedonian Movement* (Македонски покрет), према

⁵³ J. Bourchier, *The Macedonian Rising. The Austro-Russian Note*, The Times, October 6, 1903, N° 37204, p. 3.

⁵⁴ J. Bourchier, *The Bulgarian Elections*, The Times, November 3, 1903, N° 37228, p. 9.

којој су тамошње власти информисане да су снаге од четири хиљаде комита распоређене у групама од по сто и двесто људи, под командом осамдесет бугарских официра спремне да нападну турску територију.⁵⁵

Поред угледних појединаца, јавних и културних радника своје текстове о Македонији објављивали су и многобројни комитети и друштва. Једно од најактивнијих је било Бајроново друштво, које је још марта 1903. године писало о неповољној ситуацији на просторима Македоније. У писму које је председник Бајроновог друштва објавио 27. марта 1903. године, упозоравало се на жалбу представника грчке заједнице у Солуну на владавину терора у македонским провинцијама. Грчко становништво се жалило да је отоманско насиље замењено невољама које чине припадници бугарских револуционарних комитета и чета, који не само да пљачкају Грке, већ врше и убиства, силују, подмећу пожаре, врше злочине над децом.⁵⁶

Штампа

- The Macedonian Question*, To the Editor of the Times, The Times, March 9, 1903, N° 37023, p. 10.
- Macedonia, The Situation in Macedonia, The Macedonian Question*, The Times, January 7, 8, 14, 16, N° 36971, 36972, 36977, 36979, p. 4, 3, 3, 3.
- The Macedonian Question*, The Times, February, 4, 1903, N° 36996, p. 3.
- The Macedonian Question. The Austro-Russian Note*. The Times, February, 13, 1903, N° 37003, p. 3.
- Macedonia. Another Armed Encounter*. The Times, March 12, 1903, N° 37026, p. 5.
- The Powers and Macedonia*, The Times, February, 17, 1903, N° 37007, p. 3.
- The Macedonian Question*, The Times, March 2, 1903, N° 37011, p. 5.
- The Macedonian Trouble. Revolutionary Operations*, The Times, March 3, 1903, N° 37012, p. 3.
- The Situation in the Balkans. Turkey and Bulgaria*, The Times, May 21, N° 37087, p. 5.
- The Balkan Crisis. Renewed Conflicts*, The Times, April 23, N° 37062, p. 5.
- The Monastir Outbreak*, The Times, May 11, 1903, N° 37077, p. 2.
- The Balkan Crisis. Dynamite Outrages*, The Times, May 1, 1903, N° 37069, p. 3.
- The Salonika Outrages. Turkish Note to Bulgaria*, The Times, May 6, 1903, N° 37074, p. 7.
- The Balkan Crisis. Situation at Salonica*. The Times, May 30, 1903, N° 37096, p. 7.
- The Methods of the Committees*, The Times, March 16, 1903, N° 37029, p. 5.
- Murders in Macedonia*, The Times, April 29, 1903, N° 37067, p. 5.
- The Macedonian Refugees*, The Times, March 23, 1903, N° 37035, p. 5.
- The Balkan Crisis. Bulgaria and Turkish Severities*, The Times, May 22, 1903, N° 37088, p. 3.
- The Balkan Outlook. The Fight Near Salonika*, The Times, June 10, 1903, N° 37103, p. 7.

---

⁵⁵ *The Macedonian Movement*, The Times, December 29, 1903, N° 37276, p. 3.

⁵⁶ *The Balkan Troubles. Continued Unrest in Monastir*, The Times, March 27, 1903, N° 37039, p. 3.

- Insurgent Activity in Macedonia*, The Times, August 6, 1903, N° 37153, p. 3.
- The Renewed Outbreak in Macedonia*, The Times, August 7, 1903, N° 37154, p. 3.
- The Macedonian Rising. Bulgarian Force Routed*, The Times, August 8, 1903, N° 37155, p. 5
- The Macedonian Outbreak*, The Times, August 12, 1903, N° 37158, p. 3
- The Macedonian Outbreak, Spread of the Rising*, The Times, August 13, 1903, N° 37159, p. 3.
- The Macedonian Rising. Monastir Murderer Executed*, The Times, August 15, 1903, N° 37161, 3.
- The Macedonian Rising. Feeling in Bulgaria*, The Times, August 17, 1903, N° 37162, 3.
- The Macedonian Rising. Reported Turkish Massacre*, The Times, August 22, 1903, N° 37167, 3.
- Turkish Outrages at Krushevo*, The Times, September 5, 1903, N° 37178, 3,
- The Macedonian Rising*, The Times, September 9, 1903, N° 37181, 3.
- Reported Turkish Defeats*, The Times, September 11, 1903, N° 37183, 3.
- The Macedonian Rising. Turkish Outrages*, The Times, October 1, N° 37200, p. 3.
- Position on the Frontier*, The Times, September 19, 1903, N° 37190, 5.
- Turkey and Bulgaria. A Frontier Incident*, The Times, October 10, 1903, N° 37208, 3,
- The Macedonian Rising. The Violation of Bulgarian Territory*, The Times, October 10, N° 37210p. 3.
- The Refugees in Bulgaria*, The Times, October 17, N° 37214, P. 7,
- The Macedonian Rising. Condition of the Refugees*, The Times, October 19, N° 37215, p. 5,
- The Macedonian Rising. The Refugees in Bulgaria*, The Times, October 20, N° 37216, p. 3,
- The Macedonian Rising. Situation in Monastir.* , The Times, September 10, 1903, N° 37182, 3.
- The Macedonian Rising. Massacre at Krushevo* , The Times, September 15, 1903, N° 37186, 3.
- The Macedonian Rising. Russian Demands Accepted*, The Times, August 21, 1903, N° 37166, 3.
- The Macedonian Rising. Turkish Operation in Monastir*, The Times, September 12, 1903, N° 37184, 5.
- The Macedonian Rising. Insurgent Action*, The Times, September 7, 1903, N° 37179, 3.
- N. Buxton, *A Macedonian Policy*, The Times, September 12, 1903, N° 37184.
- The Policy of Extermination in Macedonia, The Famine in Monastir. Formation of a Relief Fund.* The Times, October 1, 1903, N° 37200, p. ` 10.
- The Macedonian Rising. Austro-Russian Note to the Porte.* The Times, October 5, 1903, N° 37203, p. 3.
- Macedonia. The Austro-Russian Reform Scheme*, The Times, October 26, 1903, N° 37221, p. 5,
- Macedonia. Defects in the Reform Scheme*, The Times, October 28, 1903, N° 37223, p. 5.
- Servia and the Macedonian Question*, The Times, November 24, 1903, N° 37246, p. 5.
- Macedonian Question*, The Times, October 22, 1903, N° 37218, p. 9.
- The Reforms in Macedonia*, The Times, November 3, 1903, N° 37228, p. 9.
- J. Bourchier, *The Macedonian Rising. The Austro-Russian Note*, The Times, October 6, 1903, N° 37204, p. 3.
- J. Bourchier, *The Bulgarian Elections*, The Times, November 3, 1903, N° 37228, p. 9.
- The Macedonian Movement*, The Times, December 29, 1903, N° 37276, p. 3.

The Balkan Troubles. Continued Unrest in Monastir, The Times, March 27. 1903, № 37039, p. 3.

Литература

- Albertini, Luigi (1952): *The Origins of the War 1914, vol. I, European relations from Congress of Berlin to the Sarajevo Murder*, London: Oxford University Press.
- Војводић, Михаило (1988): *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, Београд : САНУ.
- Војводић, Михаило (1992): *Србија и македонско питање*, Историјски гласник 1–2, 1990–1992, Београд 1992, 33–49.
- Војводић, Михаило (2007): *Акција Србије на остварењу реформи у европској Турској у првој половини 1903. године, у Изазови српске спољне политике (1791–1918) огледи и расправе*, Београд, 295–313.
- Војводић, Михаило (2009): *Петроградске године Стојана Новаковића (1900–1905)*, Београд : Историјски институт.
- Попов, Чедомир (2008): *Источно питање и српска револуција 1804–1918*, Београд : Српска књижевна задруга.
- Растовић, Александар (2011): *Велика Британија и македонско питање 1903–1908*, Београд : Историјски институт.
- Терзић, Славенко (1992): *Србија и Грчка (1856–1903). Борба за Балкан*, Београд : Историјски институт САНУ.

Aleksandar Rastović

THE TIMES ON MACEDONIA'S UPRISING IN 1903

The complex situation in Macedonia which was complicated after Berlin Congress culminated during 1902, and 1903, when the terror of the Turkish official authorities toward Christian population caused their resistance which is known in historiography as The Ilinden uprising. Revolt was enlarged from the town Krushevo as center of uprising in Monastery vilayet to the Salonika, Adrianople, and Kosovo vilayets. After the first period of the confusion and unprepared the Turkish authorities made consolidation of their troops and has successfully clashed revolt of rebellions for a few days. They captured Krushevo, center of the rebellion movement, and persecuted unseen and brutal crimes and extermination of the local population which were predominantly Christians. Inhumanity of the Turkish military troops, irregular bands and local authorities towards domestic population made a huge shock and protest of the European public opinion. Particular sharply reactions were made in the British public opinion and in their press who almost daily reported about turbulent Macedonian reality in those months. The most detailed about Macedonia reported The Times, who had had reputation of the independent, the most influenced and the most objective British daily newspaper. Their journalists published more than 115 articles about Macedonian crisis. The editor board

introduced special heading dedicated to Macedonia where everyone who were able to say something about this European province could do it. However we have to be very careful in analyzing of the articles about Macedonia in the Times because this newspaper often pleading for pro-Bulgarian opinions.